

Robert W. McChesney

DIGITAL DISCONNECT: HOW CAPITALISM IS TURNING THE INTERNET AGAINST DEMOCRACY

The New Press, New York, 2013., 299 str.

ISBN13: 978-1595588678

U svjetlu arapskog proljeća, društvenih pokreta u SAD-u i Europi te aktualnih skandala oko prisluškivanja američke Agencije za nacionalnu sigurnost ponovno su otvorena pitanja o demokratskim potencijalima interneta, ali i o korištenju interneta za kontrolu i nadzor. Robert W. McChesney, profesor političke ekonomije komunikacije sa Sveučilišta u Illinoisu, u svojoj novoj knjizi *Digital Disconnect* preispituje tu debatu, nazivajući suprotne tabore „internet-entuzijastima“ i „internet-skepticima“, te prikazuje razvoj interneta i posljedice tog razvoja za demokraciju u SAD-u. Entuzijasti nastavljaju dominantni narativ o internetu iz 90-ih godina prošloga stoljeća koji postulira da će internet unaprijediti demokraciju ostvarivanjem decentraliziranog i široko dostupnog pristupa informacijama izvan kontrole dotadašnjih medijskih monopola. Skeptici pak smatraju da se digitalne medije može kontrolirati i njima manipulirati kao i bilo kojim drugim medijem te da nema razloga vjerovati da će oni unaprijediti demokraciju; naprotiv, oni se mogu koristiti za društvenu kontrolu. Međutim, McChesney smatra da obje pozicije dijele istu temeljnu manu, to jest ne uvažavaju političko-ekonomski kontekst koji bi objasnio kako realni kapitalizam oblikuje društveni život: „način na koji kapitalizam djeluje (...) određuje ulogu koju bi internet mogao imati u društvu (...) svaki pokušaj da se razumije demokracija bez dovođenja u odnos s kapitalizmom je dvojben“ (13). Polazeći od političke ekonomije komunikacije McChesney daje originalan doprinos raspravi i nudi kritičku analizu značenja interneta za društvo i društvenu promjenu.

U drugom i trećem poglavlju McChesney uvodi elemente političke ekonomije i političke ekonomije komunikacije. Preispituje doktrine slobodnog tržišta koje naziva „katekizmom“ i daje uvid u ono što smatra realnijim opisom kapitalističkog sustava u SAD-u, koncentrirajući se na rastuće ekonomske nejednakosti i koncentraciju ekonomske moći. McChesney smatra da kapitalistički sustav SAD-a ne dopušta dublju demokraciju, već samo natjecanje elita, dok većina građanstva ostaje depolitizirana i apatična, posebno oni na dnu ekonomske ljestvice. U promišljanju odnosa kapitalizma i demokracije McChesney dolazi do ključne teze ove knjige – da bi internet doista pridonio razvoju demokracije, morao bi doći u sukob s realnim kapitalizmom, odnosno djelovati protiv „nejednakosti, hiperkomercijalizacije, korupcije i depolitizacije“. Politička ekonomija komunikacije pokušava otkriti modele medijskih sustava koji najviše odgovaraju demokratskim vrijednostima, a na koje „katekizam“ slobodnog tržišta, prema McChesneyju, ne može odgovoriti. Komercijalni medijski sustav nije sustav slobodnog tržišta – država potiče i regulira medije dodjeljivanjem koncesija i izravnim ili neizravnim subvencioniranjem (primjerice ne oporezujući prihode od oglašavanja), štiti intelektualno vlasništvo te deregulacijom omogućava stvaranje monopola. Također, samo tržište nije dovoljno za osiguravanje kvalitetnog novinarstva koje bi odgovaralo demokratskim načelima „koje bi kontroliralo one na pozicijama moći, koje bi služilo otkrivanju istine, odnosno razotkrivanju laži, zadovoljilo informacijske potrebe svih građana, a posebice onih s najmanje ekonomske i političke moći, te proizvelo širok raspon informiranih mišljenja o najvažnijim društvenim i političkim pitanjima da bi se ostvarilo informirano građansko sudjelovanje u politici“ (83).

U četvrtom i petom poglavlju McChesney opisuje kako je internet od nekomercijalne institucije brojnim promjenama politika i uz sudjelovanje vladinih institucija i korporacija transformiran u komercijalnu instituciju većinom u vlasništvu privatnog sektora. Kapitalističko preuzimanje interneta odvijalo se pod uvjerenjem da će internetske tehnologije dovesti do savršene tržišne konkurencije te da stoga nema potrebe za državnom regulacijom. Međutim, McChesney tvrdi da je deregulacija donijela samo uklanjanje regulacije s ciljem javnog interesa, a s posljedicom jačanja monopola u medijskim i telekomunikacijskim industrijama koje se sve manje regulira. Najnovije komunikacijske politike ugrožavaju načela neutralnosti mreže pod kojima je internet do sad djelovao i omogućavaju privatnim vlasnicima sve širu kontrolu tog prostora, a brz razvoj novih tehnologija čini pokušaje regulacije sve složenijima. McChesney daje pregled monopolističkih „digitalnih divova“ koji danas vladaju internetskim prostorom te zaključuje da su dostignuća „tehnološkog razvoja informacijskog doba gotovo potpuno preuzeta od strane sićušne elite“ (131). Zakoni koji reguliraju zaštitu intelektualnog vlasništva potiču razvoj monopola i postaju „najvažnija politika koja potiče sveukupnu privatizaciju zajedničke kulture“ (80). McChesney prikazuje i načine na koje pružatelji usluga na internetu narušavaju prava na privatnost svojih korisnika, zbog sve sofisticiranijih tehnika oglašavanja i u suradnji s vojnim i sigurnosnim agencijama.

Poglavlje *Journalism is dead! Long live journalism?* trebalo bi biti najzanimljivije studentima novinarstva kao analiza uzroka i posljedica krize u kojoj se novinarstvo danas nalazi. McChesney pokazuje da oslabljeno tradicionalno novinarstvo nije nadomješteno novim modelima u novim medijima, već da je internet samo produbio tenzije između novinarstva i komercijalizma. Potplaćenost novinara, prekarni rad i fokusiranje na zabavne sadržaje ne pridonosi novinarstvu koje bi trebalo služiti demokraciji. Takozvano građansko novinarstvo u kojem mnogi vide novi model nezavisnog novinarstva McChesney naziva eufemizmom za neplaćeni rad. Kvalitetno novinarstvo može se pronaći u neprofitnom sektoru, no taj sektor ne može jamčiti dugoročnu financijsku održivost i nezavisnost od institucija koje ga financiraju, kao ni osigurati sigurno zaposlenje i plaću novinara. McChesney u ovom poglavlju predlaže novi model financiranja digitalnih medija putem građanskih vaučera koji će osigurati resurse nužne za stvaranje kvalitetnog novinarstva. Prema tom modelu svaki bi građanin iskoristio vaučer za donaciju neprofitnom mediju po svojoj želji – takvim modelom ograničio bi se državni utjecaj na medije i utjecaj oglašivača, a kvalitetni bi mediji imali održiv poslovni model i dovoljno financijskih resursa za zapošljavanje novinara.

U posljednjem poglavlju McChesney na temelju svoje analize daje pregled reformi medijskih politika koje su prijeko potrebne za ostvarivanje javnog interesa, a tiču se medijske pismenosti, regulacije oglašavanja, razvoja neprofitnog sektora, ograničenja nadzora i zaštite privatnosti. Budući da su navedene reforme u sukobu s postojećim poslovnim modelima i interesima vodećih medijskih korporacija, McChesney postavlja pitanje može li se internet reformirati s ciljem da postane javno dobro bez napuštanja tržišnog modela. Knjiga *Digital Disconnect* daje trezveniji opis razvoja interneta od uobičajenih analiza „internet-entuzijasta“ te je neizostavno štivo za studente novinarstva i sve koje zanima sustavnija analiza kritične prekretnice u razvoju suvremenih medijskih industrija i interneta.

Nico Carpentier, Kim Christian Schröder i Lawrie Hallett

AUDIENCE TRANSFORMATIONS: SHIFTING AUDIENCE POSITIONS IN LATE MODERNITY

Routledge, New York i London, 2013., 280 str.

ISBN 978-0-415-82736-2

Knjigu *Audience Transformations: Shifting Audience Positions in Late Modernity* uredili su Nico Carpentier, Kim Christian Schröder i Lawrie Hallett. Urednici su na jednom mjestu okupili znanstvene tekstove autora koji se bave istraživanjem publika u kasnom modernizmu, odnosno postmodernizmu. Knjiga je podijeljena na četiri tematske cjeline. Prva cjelina bavi se uporabom medija (*Using the Media*), druga se bavi kompleksnim medijskim strukturama, treća se odnosi na participaciju u medijima i kroz medije, a posljednja je posvećena preduvjetima participacije, odnosno mogućnostima pristupa medijskoj pismenosti te povjerenju u medije.

Na izuzetno zanimljiv način autori u svojim tekstovima tradicionalne pristupe pojedinim segmentima medijskih publika nadopunjavaju recentnim istraživanjima i novim pogledima. Puno se pozornosti posvećuje novim medijima, odnosno internetu koji je uvelike promijenio način na koji se (medijske) publike promatra u znanosti. U prvoj cjelini, koja govori o uporabi medija, autori govore o krosmedijskoj uporabi koju je uzrokovala konvergencija medija. Konvergencijom medija izbrisane su granice između tradicionalnih i novih medija. Posljedica digitalne konvergencije (pametni telefoni i ICT sektor) jest, prema autorima, medijski prostor u kojem je sve lakše birati između pojedinih medija ili ih kombinirati, a na taj način izbjegnuta su ograničenja koja su postavljali tradicionalni mediji. Govori se također i o žanrovskoj analizi medijskih tekstova u kojoj je, zbog pojave novih medijskih oblika, potrebno uvesti neke nove pristupe. Naime, fenomen krosplatformskih i multiplatformskih tekstova rezultirao je kompleksnošću u narativnoj analizi tekstova. Što se pak uloge medija u obiteljima tiče, ona se, prema autorima, drastično promijenila pojavom interneta, a posebno Weba 2.0, odnosno pojavom društvenih mreža. Fokus su socijalno disfunkcionalne obitelji na kojima je provedena studija slučaja. Rezultati su pokazali da mediji mogu na jednak način pomoći i odmoći djeci u takvim obiteljima.

Druga cjelina, koja se bavi kompleksnim strukturama u promatranju publika, posvećena je istraživanju medija i generacija, etničkim manjinama i konzumaciji medijatiziranog sadržaja. U istraživanjima generacija razlikuju se oni koji su rođeni u suvremenom digitalnom svijetu (*digital natives*) od onih koji su rođeni prije razdoblja u kojem se pojavio internet (*digital immigrants*). Međutim, iako postoje istraživanja koja pokazuju kako se mlađe generacije (one rođene u doba interneta) više koriste internetom i bolje se snalaze na njemu, u znanstvenom diskursu bilo bi nespretno promatrati korištenje novih medijskih tehnologija iz samo jedne perspektive pa se tako osim generacijskog pristupa koristi i onaj tehnološki. Kada govorimo o manjinskim medijskim publikama, postoji pretpostavka da takve publike u zemljama koje su naselili gledaju programe javnih medijskih servisa jer postoji obaveza istih da emitiraju programe namijenjene upravo njima. No, istraživanja gledanosti televizijskih programa u zemljama Europske unije pokazala su da etničke manjine ipak najviše gledaju program komercijalnih televizijskih postaja, a suvremena satelitska tehnologija omogućuje im da programe svojih zemalja gledaju gdje god se nalazili. Treće poglavlje donosi pregled interakcije, participacije i konzumacije medijatiziranog sadržaja. Procesom medijatizacije, prema autorima teksta, naziva se proces u kojem mediji postaju

institucija sami za sebe. Tim procesom pojavljuje se i pojam medijaliziranih publika što označava društva kojima mediji čine središnji element u procesu socijalne interakcije.

Treća se cjelina bavi participacijom u medijima i kroz medije. U prvom poglavlju govori se o razvoju demokracije kroz medije, a kao primjer uzimaju se zemlje zapadne demokracije zato što se u njima najjasnije očituju elementi suvremene demokracije. Politička i medijska participacija dva su pojma koja se međusobno isprepliću. Kako medijska sfera služi kao platforma za razmjenu mišljenja i stavova te interakciju s ostalim sudionicima, ona zadire u sferu političke participacije, odnosno onoga što čini političku participaciju. Nadalje, govori se o novim medijima i tome kako novi mediji (prvenstveno internet) doprinose političkoj participaciji. Prvenstveno se proučava fenomen blogova, kao nov način izražavanja stavova, a također i društvenih mreža. Facebook, Twitter i YouTube snažni su alati za izražavanje političkih i društvenih stavova, a time se potiče politička participacija građana. No, autori naglašavaju da možemo govoriti i o pasiviziranju medijskih publika, s obzirom na to da se ovdje radi o političkoj participaciji koja se odvija isključivo *online* te da su tradicionalni oblici političke participacije zanemareni. Aktivizam publika važan je element ovog poglavlja. Naime, masovni prosvjedi koji su se primjerice odvijali u Egiptu i Libiji organizirani su i vođeni putem Facebooka i Twittera. Društvene mreže u segmentu organizacije prosvjeda preuzele su primat. Posljednji tekst referira se na postojanje fenomena u kojem participacija u očima medijskih industrija postaje proizvod. Najbolji primjer za to jest *user generated content*, odnosno vrsta građanske participacije u kojoj građani postavljaju svoje snimke, fotografije ili tekstove na internetske stranice medija, koji potom nude određenu vrstu nagrade za vijesti koje budu obavljene i na taj način stvaraju proizvod.

Četvrta, a ujedno i posljednja cjelina knjige bavi se preduvjetima participacije, točnije mogućnostima pristupa, medijskom pismenosti i povjerenjem u medije. Mogućnost pristupa digitalnoj tehnologiji i internetu jedan je od osnovnih preduvjeta za participaciju u današnjem suvremenom medijskom okruženju. Socijalna nejednakost, pogotovo u siromašnijim zemljama, može biti uzrok ograničenog pristupa digitalnim tehnologijama, a jedan od uzroka jest i nemogućnost obrazovanja, s obzirom na to da je obrazovanje jedan od ključnih uvjeta za korištenje digitalnih tehnologija. Medijska pismenost naglašena je kao jedan od ključnih preduvjeta za participaciju u svijetu digitalnih tehnologija. Naime, medijska pismenost podrazumijeva znanje za korištenje digitalnih (medijskih) tehnologija te njihovo korištenje na ispravan način, kako ne bi došlo do zloupotreba. Autori se dotiču i problema promatranja medijske pismenosti isključivo kao kompetencija za korištenje digitalnih tehnologija, umjesto da se medijsku pismenost promatra u širem socioekonomskom kontekstu. Inzistira se na medijskoj pismenosti u današnjem suvremenom svijetu kako medijska i politička participacija ne bi otišle u pogrešnom smjeru te kako bi se i dalje poštivali temeljni postulati demokracije. Posljednje poglavlje propituje povjerenje u medije, institucije, profesionalno novinarstvo te žanrove. Pitanje povjerenja u današnjem suvremenom svijetu važno je zato što su u tradicionalnim medijima institucije kreirale pozicije na profesionalnim standardima, a u digitalnom svijetu takve su pozicije konstruirane od strane nas kao korisnika. Pitanje povjerenja u medije ovisi o onome što korisnici povezuju s njima. Prijašnja znanja, očekivanja i pretpostavke označavaju teritorij za ono što je poznato i definiraju individualno povjerenje.

Ova knjiga pisana je vrlo jednostavnim i jasnim stilom. Poslužiti će svakome tko krene u istraživanje o tim temama kao odlična podloga za daljnji rad. Autori u svojim tekstovi-

ma ostavljaju otvorena pojedina pitanja koja su podložna istraživanju te na taj način daju konkretne preporuke znanstvenicima, a i onima koji žele saznati nešto više o tim temama.

Ivan Nekić

Klaus Bredl, Julia Hünninger and Jakob Linaa Jensen (eds)

METHODS FOR ANALYZING SOCIAL MEDIA

Routledge, London and New York, 2014, 208 pp
ISBN13: 978-0-415-81832-2

Book *Methods for Analyzing Social Media* represents new publication of COST Action IS0906 „Transforming Audiences, Transforming Societies“. The editors of this book are Klaus Bredl and Julia Hünninger from the Department of Digital Media at the Institute of Media and Education at the University of Augsburg, and Jakob Linaa Jensen from the Department of Aesthetics and Communication, Media Studies and the Center for Internet Studies at the University of Aarhus. In the introduction, the editors point out the question: How can we analyze social media? The answer on that question is given through eleven chapters of the book and each of them represents independent article of various researchers.

Second chapter *The Open Laboratory: Limits and Possibilities of Using Facebook, Twitter, and YouTube as a Research Data Source* is written by Fabio Giglietto, Luca Rossi and Davide Bennato. Their paper gives a brief insight on contemporary literature concerning social media research and methods, especially used for YouTube, Twitter and Facebook.

Research presented in the next chapter *Quantitative Approaches to Comparing Communication Patterns on Twitter* was conducted by Axel Bruns and Stefan Stieglitz and it shows how different and innovative metrics can be used for discovering user communication patterns on Twitter. Focusing their analysis on hashtags, authors are distinguishing three types of users on Twitter: *lead users, highly active users, and least active users*.

Communities of Communication: Making Sense of the "Social" in Social Media is the title of the fourth chapter and presents article of Pascal Jürgens. The author suggests that the concept of “communities” and their detection would simplify research in social media as a way for analyzing user behavior. This approach can be used as a starting point for further researches concerning behavior of social media users.

Tim Highfield is the author of the article *Talking of Many Things: Using Topical Networks to Study Discussions in Social Media*. He used mixed method approach for identifying topical networks in blogosphere. The author's analysis of discussions on specific topics opens possibility to better understand dynamics in online conversations.

Stine Lomborg proposes the use of web archiving methods as one of the possible solutions for audience research, in the sixth chapter *Researching Communicative Practice: Web Archiving in Qualitative Social Media Research*. He explains the method and applicability for studies concerning communicative practices in social media.

The following article *Social Navigation on the Internet: A Framework for the Analysis of Communication Processes* is written by Marco Lünich, Patrick Rössler and Lena Hautzer. The authors propose a multi-method approach which includes the use of in-depth interviews, online survey and online content analysis for exploring online communication.

Employing Creative Research Methods with Tweens in Estonia and Sweden: Reflections on a Case Study of Identity Construction on Social Networking Sites is the title of the chapter which gives an overview of creative research methods used for analysis of online identities on social networking sites. Authors Andra Siibak, Michael Forsman and Patrik Hernwall use creative research methods as an alternative to traditional methods which seem insufficient for researching relations among online audiences, authors and text.

Matthew Crick has investigated the social media use in Bronx by conducting research with mixed method approach. As the title of the chapter suggests *Social Media Use in the Bronx: New Research and Innovations in the Study of YouTube's Digital Neighborhood*, this study resulted with the notice that the respondents are not uploading videos too often and they are prone to re-edit or repurpose videos. The author's observation is that YouTube videos are used for learning and gaining knowledge.

Tenth chapter *Digital Media Stories Through Multimodal Analysis: A Case Study of Erahoneybee's Song About a Child Welfare Agency* is written by Tara La Rose. She observes digital media story *Song About a Child Welfare Agency* which was published on YouTube. The use of multimodal analysis helped in deconstructing the story.

Martine P. A. Bouman, Constance H. C. Drossaert and Marcel E. Pieterse are the authors of the last chapter *Mark My Words: The Design of an Innovative Methodology to Detect and Analyze Interpersonal Health Conversations in Web and Social Media*. The research project was designed for analyzing conversations about health in social media. Authors are applying innovative approach which consists of defining specific "markers" and text mining method for analyzing data.

This book, originally published as special issue of the *Journal of Technology in Human Services*, presents a serious academic work which can be used as a handbook for discovering social media methods. Various scientific articles that are available in the book will surely be a valuable source of information for observing communication in social media. The authors are using innovative approaches for analyzing social media and therefore are revealing new areas where this recent methods can be applied.

Hrvoje Jakopović

Kelly McBride i Tom Rosenstiel (ur.)

THE NEW ETHICS OF JOURNALISM: PRINCIPLES FOR THE 21ST CENTURY

CQ Press (an imprint of SAGE), Washington, DC, 2013., 243 str.

ISBN 9781604265613

Iako se novinarstvo suočava s velikim izazovima, ono i dalje ima dužnost poštivati etička načela i služiti javnosti. Upravo je to osnovna premisa koju ističe Bob Steele u predgovoru knjige *The New Ethics of Journalism: Principles for the 21st Century*. U uvodu urednici knjige Kelly McBride i Tom Rosenstiel naglašavaju kako se u njoj ne pokušava predvidjeti budućnost (iako epilog knjige nosi naslov *Budućnost etike novinarstva*) niti se žali nad onim što je izgubljeno, već je riječ o pokušaju sagledavanja novinarstva u 21. stoljeću.

Knjiga je nastala kao rezultat rada instituta The Poynter Institute. Podijeljena je u tri dijela i nastavak je principa (koncepta) istinoljubivosti, nezavisnosti i minimiziranja štete, koje je

Institut razvio početkom 1990-ih godina. Svaki dio ima kratki uvod urednika, a ukupno je zastupljeno 14 autora. Riječ je o uvažanim stručnjacima iz područja medija – profesorima, znanstvenicima, dugogodišnjim novinarima i kolumnistima, a dio njih i sami su autori knjiga o medijima.

Prethodni koncepti Instituta razrađeni su i prilagođeni digitalnom dobu. Ipak, prvi dio knjige i dalje se odnosi na najvažniji princip novinarstva – istinu. Ona bi trebala biti najjednostavnija, ali je često i najkompliciranija zadaća novinarstva, ističu McBride i Rosenstiel. Prvi dio knjige donosi pet eseja čiji su autori: Clay Shirky, Roy Peter Clark, Tom Huang, Steve Myers i Kenny Irby.

Drugi dio knjige obrađuje transparentnost kroz pet eseja čiji su autori: Dan Gillmor, Gilad Lotan, Adam Hochberg, Ann Friedman i Craig Silverman. Za urednike transparentnost je novi koncept koji polako istiskuje neovisnost i približava se originalnom konceptu objektivnosti koji je u novinarstvo došao iz društvenih znanosti početkom 20. stoljeća. U svijetu u kojem je moguće doći do informacija iz mnoštva različitih izvora, ona postaje imperativ koji nije moguće ignorirati.

U uvodniku trećeg dijela zajednica se postavlja kao cilj u kojoj, u artikuliranju „seta ideja koje će voditi novinarstvo u budućnosti“, uloga grupe autora u odnosu na jednog postaje nezamjenjiva. Autori Steven Waldman, Danah Boyd i Kelly McBride, Eric Deggans i Monica Guzman obrađuju povezanost novinarstva i zajednice.

Svaki esej završava studijom slučaja autorice Caitlin Johnston (ukupno 14 primjera).

U epilogu knjige urednici se dotiču budućnosti etike. Knjiga također nudi kratke biografije svih autora, tekst o Institutu te kazalo pojmova i imena.

Ukratko, Bob Steele zaključuje kako je riječ o ključnoj knjizi koja se bavi „izuzetno važnom temom u kritičnom trenutku“.

Dunja Majstorović

Zlatiborka Popov-Momčinović

ŽENSKI POKRET U BOSNI I HERCEGOVINI: ARTIKULACIJA JEDNE KONTRAKULTURE

Sarajevski otvoreni centar, Fondacija CURE i Centar za empirijska istraživanja religije u BiH, Sarajevo, 2013., 254 str.

ISBN 978-9958-536-14-4

Iako naslovom sugerira lokalni kontekst u kojem se razmatra aktivizam žena danas, ova je knjiga izuzetno zanimljivo i važno štivo za razumijevanje položaja žene u javnosti i/ili privatnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i općenito.² Knjiga se, naime, bavi fenomenom ženskog pokreta kao izuzetno značajnim akterom civilnog društva. Pritom autorica ne pristupa civilnom društvu na, već pomalo uobičajen, redukcionistički način (u smislu organizacija civilnog društva), nego ga smatra značajnim oblikom političkog organiziranja usmjerenog na konkretne i bitne društvene promjene. Autorica nas podsjeća na svojevrsnu „prirodnost“ nametanja ženskog pitanja i redefiniranja „klasične uloge“ žena upravo u kontekstu civilnog društva, kao slobodnog/slobodnijeg od političke sfere. Međutim, važnost djelovanja ženskog pokreta kao aktera civilnog društva ogleda se upravo u njegovoj mogućnosti utjecaja na političko i rekonceptualiziranja političkog.

² PDF verzija knjige dostupna je na: <http://soc.ba/zenski-pokret-u-bosni-i-hercegovini-artikulacija-jedne-kontrakulture/>

Kako autorica objašnjava, društveni pokreti izrazito su važna pokretačka snaga svakog civilnog društva, pa i društva općenito (naročito u njegovoj političkoj dimenziji), a ženski pokret (i generalno pozicija žene u društvenim pokretima, civilnom društvu te u društvenom i političkom diskursu) neizostavan je pri razmatranju društvenog razvoja u svim njegovim dimenzijama. Autorica ukazuje na specifičnosti bivanja civilno aktivnom ženom u dominantno patrijarhalnom društvu, postavljajući pitanje kada i kako su žene počele masovno i samosvjesno dizati glas protiv diskriminacije i nejednakih mogućnosti. Jednim od značajnih postignuća žena autorica smatra, na tragu Laclaua, destabiliziranje nekih temeljnih dihotomija, poput one o privatnom i javnom. Naime, dok je političko smatrano javnim (*res publica*), privatno je smatrano politički irelevantnim; zato je izuzetno važno da su aktivistice prepoznale da je i to depolitiziranje privatne sfere u svojoj biti političko, jer deprivira i isključuje različite društvene grupe, među kojima i žene. Autorica podsjeća da je feministički stav „privatno je političko“ revolucionarno utjecao na političku teoriju i praksu, jer je „preveo“ probleme s kojima se žene suočavaju (među kojima je, kao najekstremniji oblik, i nasilje nad ženama) u sferu javnog i učinio ih pitanjem od javnog značenja.

U tom kontekstu i kroz tu prizmu autorica promatra i povijesne pravce razvoja, ali i aktualno stanje ženskog pokreta u Bosni i Hercegovini. Prateći ga od austrougarskog doba (kada se, kako primjećuje autorica, zapravo tek i javlja ženski pokret u Bosni i Hercegovini) do danas, Zlatiborka Popov-Momčinović „vodi“ nas ne samo kroz formalne događaje i procese koji su taj pokret oblikovali nego objašnjava i temeljna pitanja rodne ravnopravnosti i emancipacije kojima se ženski pokret u Bosni i Hercegovini u različitim svojim fazama bavio. Posebno je važna njezina interpretacija različitih strategija (re)prezentacije žena i ženskog pokreta u različitim etapama i oblicima društvenog i/ili političkog sustava: ukazuje na činjenicu da je pitanje roda i rodne prezentacije u društvu često manipulativna kategorija. Ova (re)prezentacija ženskog pitanja ne odnosi se samo na medijsku i javnu sferu, nego i na sam ženski pokret i kretanja u njemu i oko njega.

U knjizi se konstatira da su se bosanskohercegovačke žene, unatoč pritiscima, manipulaciji i brojnim drugim poteškoćama u svom organiziranju i aktiviranju, uspjele izboriti za svoj prostor i javno djelovanje, postajući pokretačka snaga društvenog razvoja. Ono što je, međutim, značajno jest činjenica da autorica, iako i sama aktivistica i borkinja za ženska ljudska prava i aktivizam žena u društvu, ne pada u zamku idealiziranja i glorificiranja ženskog pokreta kroz povijest, uočavajući i ukazujući i na neke od negativnih pojava organiziranja žena i djelovanja za žene.

Ova knjiga dobar je primjer sretnog spoja preglednog teorijskog rada i izuzetnog istraživačkog napora autorice. Najznačajniji dio knjige svakako je empirijsko istraživanje autorice. Naime, autorica je dubinskim intervjuima s aktivistkinjama iz Bosne i Hercegovine pokušala doći do odgovora na pitanje postoji li uopće ženski pokret u BiH danas. Radeći na metodološki izvrsno zasnovanom istraživanju autorica je surađivala s više od petnaest nevladinih organizacija koje se bave pitanjima ženskih ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Upravo njihovi različiti odgovori, ponekad i izrazito polarizirani, ukazuju na potrebu intenzivnije i snažnije debate o ulozi žena u bosanskohercegovačkom društvu, o njihovu aktivizmu i angažmanu ne samo u civilnom društvu (u kojem su one, nesumnjivo, izrazito prisutne i angažirane) nego i (možda još i važnije) u politici. Ova će knjiga zasigurno potaknuti te debate i pridonijeti njihovoj kvaliteti svojom, na jasnim i značajnim argumentima zasnovanom, interpretacijom. Jer, kako autorica podcrtava od samog početka knjige,

zadatak je civilnog društva i njegovih aktera/akterki da iz temelja mijenja(ju) političko, a uloga žena u tom procesu nedvojbeno je značajna i u Bosni i Hercegovini, odnosno za Bosnu i Hercegovinu. Knjiga Zlatiborke Popov-Momčinović *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakture* stoga, na sebi svojstven i specifičan način, pledira za snažnijim angažmanom žena i u bosanskohercegovačkom društvu i u bosanskohercegovačkoj politici.

„Praktičnu“ pomoć medijskim djelatnicima, manje upućenim interpretatorima bosanskohercegovačke društvene stvarnosti i onima koji se tek susreću s fenomenom ženskog aktivizma ova knjiga nudi u vidu rječnika ključnih pojmova za buduću operacionalizaciju pitanja ženskog pokreta i ženskog aktivizma. I on će, nadamo se, pridonijeti tome da teme iz domene ženskog aktivizma te ženskih ljudskih prava postanu još vidljivije te da budu prepoznate kao važne u javnoj sferi današnjice. A knjigu *Ženski pokret u Bosni i Hercegovini: artikulacija jedne kontrakture* treba čitati ne samo da bi se ženski aktivizam i ženski pokret bolje razumio nego i da bi se o njemu dalje u javnosti govorilo.

Lejla Turčilo